

Pilvi Porkola

pilvi.porkola@uniarts.fi

Performanssipedagogiikkaa yliopistokontekstissa?

Tämä artikkeli perustuu yliopisto-opettajille suunnattuun kurssiin ”Esitystaiteen menetelmiä yliopisto-opetuksessa?”, jonka toteutin Turun yliopistossa syksyllä 2017 erillisrahoituksella. Kurssin tavoitteena oli tarjota näkökulmia, inspiraatiota ja toiminnallisia menetelmiä omaan opettamiseen alasta riippumatta esitystaiteen ja -tutkimuksen näkökulmasta. Laajempaan kysymyksenä oli pohtia ruumiillisuutta ja pedagogiikkaa yliopistokontekstissa. Miten opetustilanteiden ruumiillisuus huomioidaan yliopistoissa? Entä millaisia työvälineitä esitys ja performanssi voisivat tarjota opetustilanteisiin?

Esitystaide ja performanssi pedagogiikan lähtökohtana – performanssipedagogiikka

Olen taustaltani taiteilija-tutkija ja lähestyin kysymyksiä opetustilanteen ruumiillisuudesta ja toiminnallisuudesta¹ esitystutkimuksen ja esitystaiteen näkökulmasta. Kurssia suunnitelllessani pohdin, miten kannustaa opettajia lisäämään toiminnallisuutta omassa opetuksessaan. Lähtökohtanani oli pohtia, millaisia työkaluja taiteilijalla olisi tarjota opetustilanteisiin.

Esitystutkimuksen (performance studies) keskeinen väite on, että kaikkia kulttuurisia ilmiöitä voi tarkastella esityksenä (esim. Schechner, 2016). Suomen kielen sana ’esitys’ viittaa tässä yhteydessä englanninkieliseen sanaan ’performance’, joka kattaa esittävyyden lisäksi toiminnan, tekemisen ja suorittamisen. Esitystutkimuksen taustalla on ajatus kulttuurin performatiivisesta käänteestä, eli huomion kiinnittämisestä ruumiin ja ruumiillisuuden, toiminnan ja tekojen sekä esittämisen ja representaation kysymyksiin (ks. esim. Arlander, 2015). Tästä näkökulmasta esitys ja performanssi eivät ole pelkästään taiteen muotoja, vaan niitä voi käyttää myös näkökulmana ja kehyksenä tarkastellessa mitä tahansa jokapäiväistä ilmiötä (Taylor, 2010).

Esitystaide puolestaan on kattotermi erilaisille nykyesityksille, jotka usein asettuvat eri alojen (teatteri, tanssi, sirkus, kuvataide, performanssi) väliin tai yhdistävät niitä. Esitystaide hyödyntää monesti erilaisia arkisen esiintymisen

¹ Toiminnallisen oppimisen voi ymmärtää hyvin laajasti, se voi tarkoittaa muun muassa ”tekemällä oppimista, oppimisen kehollistamista ja käden ja ajatuksen yhteistyön. Lisäksi toiminnalliset menetelmät sisältävät keskustelua ja vuorovaikutusta. Myös oman mielikuvituksen ja oman ajattelun korostaminen on oleellista.” (Savolainen, Jyrkiäinen ja Eskola, 2018, s. 165-166)

muotoja tai kulttuurisia malleja, jotka tuodaan taiteen kontekstiin (esimerkiksi kiertoajelu tai juhla nykyteatteriesityksen rakenteena). Siinä missä draamapedagogiikka ammentaa teatterin ja draaman historiasta ja käytännöistä, performanssipedagogiikan taustalla on kuvataiteeseen kiinnittyvä performanssin traditio. Performanssitaiteilija ja pedagogi Charles Garoian (1999) määrittelee performanssitaiteen postmoderniksi pedagogiseksi diskurssiksi ja praktiikaksi, jossa taiteilijat käyttävät muistia ja kulttuurista historiaa kritisoidakseen vallitsevia kulttuurisia oletuksia ja rakentaakseen identiteettiään. Garoianin mukaan performanssipedagogiikka (performance art pedagogy)² on monikulttuurista ja monikeskistä, osallistavaa ja refleksiivistä. Garoian puhuu ensisijaisesti taideopetuksesta ja sen yhteiskunnallisista kytköksistä, kun taas oma tavoitteeni on kehittää ja soveltaa performanssin menetelmiä alasta riippumatta.

Tätä taustaa vasten valitsin muutamia esitykseen liittyviä avainkäsitteitä – ruumiillisuus, tila, kesto, materiaalisuus – joiden kautta pyrin lähestymään opetustilannetta. Muodoltaan kurssi toteutti dialogista opettamisesta (vrt. esim. Alhanen, 2016; Jauhiainen, 2014), jossa tieto rakennetaan yhdessä osallistujien kesken. Minulle oli selvää, että en voi tietää, miten toiminnallisia menetelmiä voi soveltaa musiikkiteknologiassa tai sosiaalipolitiikassa, vaan kurssin anti olisi siinä, kuinka osallistajat soveltavat sitä omaan oppiaineeseensa ja työyhteisöönsä huomioiden oman persoonallisen tapansa opettaa.

2 Suomeksi performanssin ja pedagogiikan suhteesta on kirjoitettu verrattain vähän. Elina Harzell pohtii maisterinopinäytteessään ”Performanssi kuvataideopettajan työpakissa” (2015) työssään performanssitaiteen käyttöä niin peruskoululaisten kuin senioreidenkin taideopetuksessa. Niin ikään Tanja Männistö kartoittaa performanssin mahdollisuuksia draamapedagogiassa maisterinopinäytteessään ”Tila. Hiljaisuus. Sakeus. Taidetekijyyden elementit” (2018). Mikko Snellman sivuaa performanssia menetelmänä väitöskirjassaan *Kaikuja pimeästä-hämäystä metsästä. Affekti nykytaiteen oppimisen äärellä ja subjektiviteetin ekologia(ssa)* (2018). Toimitamani kirja *Performance Artist’s Workbook On learning and teaching – essays and exercises* (2017) puolestaan käsitteli performanssitaiteen opetusta.

Esitystaiteen menetelmiä yliopisto-opetuksessa – kurssi toteutus ja osallistujat

Kurssi koostui kahdesta lähiopetuspäivästä, osallistujien itsenäisistä vierailuista New Performance Turku -festivaaleille, festivaalikokemusten purusta sekä kurssin jälkeen kirjoitetusta reflektiosta. Kurssilla oli 14 osallistujaa; sekä opettajia että tuntiopettajina toimivia jatko-opiskelijoita, joiden alat vaihtelivat sosiologiasta sosiaalipolitiikkaan, kirjallisuudesta musiikkiteknologiaan.

Pääasiassa etenimme kysymysten ja keskustelun kautta. Aloitimme pohtimalla ruumiillisuutta: Mitä ruumiillisuus tarkoittaa opetuksessa? Millaista ruumiillista kokemusta opetustilanteet tuottavat? Miten ruumiillisuus on huomioitu? Onko ruumiillisuus huomioitu opetuksen olosuhteissa vai tiedon kohteena (esim. Perry & Medina, 2011)?

Ruumiillisuudesta siirryimme keston; mitä kesto tai kestollisuus voisi olla opetuksessa? Mikä on oppimisen ja ajan suhde? Opetuksen kesto on yleensä ”annettu” instituution taholta, mutta onko keston mahdollista vaikuttaa tilanteesta riippuen?

Myös tila herätti paljon keskustelua; miten opetustila on järjestetty? Miten tilalliset järjestelyt vaikuttavat siihen, miten kommunikoimme? Eli, mitä luokkatilan järjestelyt ”tuottavat”? Miten tilan voisi järjestää toisin?

Keskustelimme lyhyesti myös opetuksen materiaalisuudesta: Mitä materiaalisuus tarkoittaa eri aloilla? Millaisten materiaalien kanssa toimimme? Miten?

Keskustelun jälkeen esittelin muutamia esimerkkiharjoituksia. Toiminnallisina harjoituksina ehdotin erilaisia kävelyharjoituksia osana opetusta, score-työskentelyä³, erilaisten käsitekarttojen tekemistä sekä yhteiskirjoittamisen

3 Score-työskentelyllä tarkoitan Fluxus-liikkeessä ja tanssissa paljon käytettyä score-pohjaista työskentelyä, jossa kirjoitetaan toimintaohje, score, toteuttavalle teolle tai liikesarjalle. Score voi olla käytännöllinen tai runollinen; Fluxuksen scoret ovat usein absurdeja, monitulkintaisia ja jopa mahdottomia toteuttaa.

harjoituksia. Tämän lisäksi esittelin luentoperformanssin⁴ opetuksen muotona.

Harjoitusesimerkkien esittelyn jälkeen osallistujat saivat tehtäväksi mennä pienissä ryhmissä tunnin mittaiselle kävelyllä ja pohtia, miten yllä esitettyä voisi soveltaa kunkin oman alan opetuksessa. Kävelyn jälkeen pohdinnat purettiin.

Kurssi jatkui siten, että osallistujat saivat valita viikonlopun aikana järjestetystä New Performance Turku -festivaalin esityksistä ne, joita halusivat mennä katsomaan. Ohjeistuksena katsomiselle oli, kuinka nähtyä, esimerkiksi performanssien menetelmiä, voisi soveltaa omaan opetukseen.

Toinen lähiopetuspäivä oli viikon kuluttua, jolloin jaoimme kokemuksia festivaaliin liittyen. Päivän lopuksi osallistujat suunnittelivat parityönä harjoituksen, joka olisi toteutettavissa heidän omassa opetuksessaan. Harjoitukset koottiin yhteiseen Word-tiedostoon ja jaettiin osallistujien kesken.

Kurssilaisten kokemuksia kurssista

Kurssin päätteeksi opiskelijat kirjoittivat vapaa-muotoisen reflektion ja lähettivät ne minulle. 14:stä osallistujasta 11 lähetti tekstinsä. Osallistujat suhtautuivat kurssiin pääosin innostuneesti, se oli koettu rohkaisevana ja jopa voimaannuttavana. Vaikka näkökulma performanssipedagogiikkaan oli monille osallistujille uusi ja performanssitaide alana tuntematon, varsin pian he kokivat näkökulman mielekkääksi.

Useampi osallistujista pohti reflektiossaan ruumiillisuutta. Huolimatta siitä, että ruumiillisuuden huomioimista pidettiin tärkeänä, sen mukaan tuominen opetustilanteisiin koettiin haasteellisena.

”Laajempi ruumiillisuuden hyödyntäminen opetuksessa kuulostaa lähtökohtaisesti haastavalta, erityisesti liikuntarajoitteiden ja vaihtelevien kehosuhteiden vuoksi. Jokainen suhtautuu kehoonsa ja ruumiillisuuteensa eri tavoin, ja jotkut voivat kamppailla

sen kanssa hyvin paljon. Sen vuoksi en lähtisi kokeilemaan mitään erityisen kehoillista toimintaa opetuksessa, sillä se saattaisi pahimmillaan herättää negatiivisia tunteita oppijaa itseään ja kehoaan kohtaan.” (Osallistuja 1)

Ymmärrän hyvin kirjoittajan huolen, mutta siitä huolimatta reflektioita lukiessani jäin miettimään yhteiskunnan suhdetta ruumiillisuuteen ja sitä, miten se heijastuu yliopistokonventioihin. Ruumiillisuus ikään kuin suljetaan tiedontuottamisen ulkopuolelle (ks. esim. Alhanen, 2016, 78). Ruumiillisuuden huomiotta jättäminen on turvallisena pidetty normi ja usein ruumiillisuuden huomioiminen nähdään riskinä, poikkeamana totutusta. Ruumiillisuus voi vielä olla keskustelun aihe, mutta ruumiilliset praktikat⁵ koetaan vieraina.

Moni kirjoittajista pohti opetustilaa:

”Jos luovaan työhön ja ajatteluun tarvitaan usein ns. ajelehtimista, miksi sitä ei harjoiteta yliopistossa? Voisiko yliopistolla olla meditaatiohuone, jossa on patjoja, tyynyjä ja vapaata tilaa? Voisiko luennoilla olla ohjattua hiljaista tekemistä? Kävelyjä, ajatuksenvirtaa, kommunikaatiota ilman sanoja? Kaikkein hienointa olisi, jos luennolla voisi saavuttaa flow-tilan.” (Osallistuja 7)

Kurssia suunnitellessani pyrin sulkemaan omat ennako-oletukseni yliopisto-opetuksesta pois ja lähestymään aihetta avoimesti ja antaen osallistujien kertoa omista kokemuksistaan opettamiseen liittyen. Minulle tuli jopa hieman yllätyksenä se, miten paljon keskustelua lopulta käytiin yliopistoinstituution valtarakenteista, opettamisen konventionaalisuudesta ja sen asettamista rajoista.

5 Puhun ruumiillisista praktiikoista, vaikka tässä yhteydessä voisin yhtä hyvin puhua kehoillisista praktiikoista. Kehollisilla praktiikoilla tarkoitetaan harjoitteita, joissa korostetaan mielen ja ruumiin yhteyttä. Käytän silti sanaa ruumiillinen, koska se korostaa ruumiin materiaalisuutta. Ajattelen, että ruumiillisia praktiikoita eivät ole vain erilaisen harjoitteet, kuten jooga, vaan myös esimerkiksi kauppakassien kantaminen on eräänlainen ruumiillinen praktiikka, joka perustuu toistoon.

4 Luentoperformanssissa yhdistetään luentoa ja performanssia.

"Yksi puhuttelevimpia asioita kurssin luento-osuudella oli se, miten vähän perinteisellä luennolla varioidaan ikivanhaa kaavaa: opettaja opettaa ja muut kuuntelevat. Miksi tätä jo nähtyä rakennetta ei muuteta ikinä? (Osallistuja 4)

"Kaiken kaikkiaan esitystaiteen menetelmien tarkastelu yliopisto-opetuksessa sai minut ymmärtämään kuinka normitettuja opetustilanteet ovat ja nojaavat vahvasti erilaisiin valtahierarkioihin." (Osallistuja 1)

Toisaalta opetuskonventioiden muuttaminen nähtiin monella tapaa haasteellisena ja perinteiset opettamisen tavat turvallisina.

"Mietin myös haasteita epäkonventionaalisen opetuksen toteuttamiseen. Ajattelin, että aion ottaa kurssilta saatuja aineksia mukaan kevyellä kaavalla, koska opiskelijoillekin liian radikaali poikkeaminen totutusta kaavasta voi olla kiusallista." (Osallistuja 6)

Konkreettisena havaintona kurssin aikana huomasi, miten tarpeellista yliopisto-opettajille on reflektoida oman opettamisen käytäntöjä ja vallitsevia olosuhteita. Keskusteluissa nousi hyvin esille yliopisto-opettamisen erilaiset hierarkiat, jotka toteutuvat muun muassa tilallisten ja ennalta määrättyjen kestojen kautta. Niinpä oppiminen on aina – myös opettajalle – poisoppimista (vrt. Jauhiainen, 2014, 77).

Lopuksi

Opetuksen taustalla on aina arvoja. Tällä kursilla arvoja olivat kriittinen rakenteiden tarkasteleminen, monialainen kokeilevuus ja osanottajien huomioiminen ruumiillisina yksilöinä. Tavoitteena oli selvittää, miten esityslähtöiset menetelmät voisivat ruokkia toiminallisuutta yliopisto-opetuksessa. Taustalla vaikuttivat feministinen pedagogiikka ja kokemukseni taideopeutuksesta.

Performanssitaide on perinteisesti ymmärretty taiteenalana, jossa "ei tarvitse osata mitään". Väite on suhteessa perinteisempiin taiteenaloihin, joissa tietyn taidon osaaminen on keskeistä (klassinen musiikki, baletti jne.). Ajattelen kuitenkin, että performanssissa ei niinkään ole kysymys osaamattomuudesta, kuin siitä, että käytetään sitä, mitä osataan jo. Nähdäkseni tämä on pedagoginen lähtökohta; tulemme kaikki opetustilanteisiin ruumiillisina ja kukin omalla tavallaan osaavana. Performanssipedagogiikka tarjoaa välineitä ja käytännön harjoitteita, joiden avulla voi pohtia kulttuurin ruumiillisuutta ja representaatiota, poikkitieteellisesti ja monialaisesti.

Kirjoittaja on esitystaiteilija ja tutkija, joka toimii Suomen Akatemian rahoittamassa hankkeessa "Miten tutkia asioita esityksellä?" (2016–20) Taideyliopiston Teatterikorkeakoulussa.

LÄHTEET

- Alhanen, K. (2016). *Dialogi demokratiassa*. Helsinki: Gaudeamus.
- Arlander, A. (2015). Mikä esitystutkimus?. Teoksessa A. Arlander, H. Erkkilä, T. Riikonen & H. Saarikoski (toim.), *Esitystutkimus* (s.7–25). Helsinki: Patruuna.
- Garoian, C. (1999). *Performing Pedagogy. Towards an Art of Politics*. Albany: State University of New York.
- Harzell, E. (2015). *Performanssi kuvataideopettajan työpakissa* (maisterin opinnäytetyö, Aalto-yliopisto). Saatavilla <http://urn.fi/URN:NBN:fi:aalto-201511205109>
- Jauhiainen, A. (2014). Feministinen pedagogiikka uusliberalisessa yliopistossa. Teoksessa J. Saarinen, H. Ojala & T. Palmu (toim.), *Eroja ja vaarallisia suhteita: keskustelua feministisestä pedagogiikasta* (s.68–87). Helsinki: Suomen kasvatustieteellinen seura ry.
- Männistö, T. (2018). *Tila. Hiljaisuus. Sakeus. Taidetekijyyden elementit* (maisterin opinnäytetyö, Taideyliopisto). Saatavilla <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2018061425845>
- Perry, M. & Medina, Ca. (2011). Embodiment and Performance in Pedagogy Research: Investigating the Possibility of the Body in Curriculum Experience. *Journal of Curriculum Theorizing*, 27(3), 62–75. Saatavilla <http://journal.jctonline.org/index.php/jct/article/view/100>
- Porkola, P. (2017). *Performance artist's workbook on teaching and learning performance art: essays and exercises*. Helsinki: Teatterikorkeakoulu. Saatavilla <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-7218-09-9>

- Savolainen, F-M., Jyrkiäinen, A. & Eskola, J. (2018). Toiminnallinen opetus opettajan arjessa. Teoksessa J. Eskola, I. Nikanto & S. Virtanen (toim.), *Aikamme kasvatusta: vain muutos on pysyvää? – 14 eläytymismenetelmä tutkimusta* (s. 165–186). Tampere: Tampere University Press. Saatavilla <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-03-0908-4>
- Schechner, R. (2016). Johdatus esitystutkimukseen. Helsinki: Taideyliopiston Teatterikorkeakoulu.
- Snellman, M. (2018). *Kaikuja pimeästä-hämärästä metsästä: affekti nykytaiteen oppimisen äärellä ja subjektiviteetin ekologia(ssa)* (väitöskirja, Aalto-yliopisto). Saatavilla <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-60-8191-5>
- Taylor, D. (2010). Kulttuurisen muistin esitykset. Teoksessa P. Koski (toim.), *Teatteriesityksen tutkiminen* (s. 255–300). Helsinki: Like.

AINEISTO

11 reflektiopaperia kurssin osallistujilta.